

Rovers, B. and M. Wouters. 1996. "De nazaten van Pietje Bell; eerste resultaten van een zelfrapportage-onderzoek naar regelovertreding onder Rotterdamse kinderen." Tijdschrift voor Criminologie 38:21-43.

De nazaten van Pietje Bell; eerste resultaten van een zelfrapportage-onderzoek naar regelovertreding onder Rotterdamse kinderen

Ben Rovers & Merlijn Wouters¹

1. Probleemstelling en opzet

In dit artikel worden de eerste resultaten gepresenteerd van een in mei/juni 1995 uitgevoerd zelfrapportage-onderzoek naar strafbaar gestelde regelovertreding onder 3852 kinderen in de leeftijd van 11 tot 13 jaar in de achtste groep van het Rotterdamse basisonderwijs. Het is voorzover wij weten voor het eerst dat in Nederland op deze schaal onderzoek is gedaan naar regelovertreding onder kinderen in de grote stad. Eerder onderzoek heeft betrekking op landelijke steekproeven van jongeren. Vanuit de gedachte dat strafbaar gestelde regelovertreding, evenals slachtofferschap, geen gelijkmatige geografische spreiding vertoont, maar zich bovenmodaal manifesteert in (groot)stedelijke gebieden, lijkt het ons interessant de blik specifiek op deze populatie te richten (Rovers 1995, p. 9-15).

Dit verslag heeft een beschrijvend karakter, er worden geen hypothesen getoetst. In paragraaf 2 wordt eerst ingegaan op de vraag waarom juist kinderen een interessante onderzoekspopulatie vormen voor zelfrapportage-onderzoek naar regelovertreding. Daarna worden in paragraaf 3 enige aspecten van de methode toegelicht en verantwoord. In paragraaf 4 wordt de gerapporteerde regelovertreding vanuit vier invalshoeken belicht. Eerst worden de percentages gerapporteerde delicten gepresenteerd en de wijze waarop deze zich verhouden tot gegevens uit eerder onderzoek.ⁱⁱ Deze vergelijking dient als hulpmiddel bij een evaluatie van de onderzoeksuitkomsten. Vervolgens wordt bekeken hoe strafbaar gestelde regelovertreding zich verhoudt tot vormen van niet-strafbaar gestelde regelovertreding (sociaal probleemgedrag). Volgens Gottfredson en Hirschi (1990) is er geen sprake van specialisatie in een bepaald type regelovertreding; individuen die vaker strafbaar gestelde regelovertredingen begaan, zullen ook vaker andere (informele) sociale regels overtreden. Daarna worden verschillen in gerapporteerde regelovertreding gerelateerd aan respectievelijk achtergrondkenmerken en houdingen en percepties van respondenten. Hiermee wordt een beeld geschetst van de kenmerken waarop respondenten die meer of minder regelovertreding rapporteren, van elkaar verschillen. In paragraaf 5 worden de resultaten met betrekking tot de gerapporteerde regelovertreding geëvalueerd. Hier wordt onder andere ingegaan op de vraag in hoeverre en op welke wijze sociale wenselijkheid de uitkomsten van het onderhavige onderzoek beïnvloedt. Een samenvatting en korte nabeschuiving besluiten dit artikel.

2. Waarom kinderen een interessante onderzoekspopulatie vormen voor zelfrapportage-onderzoek

Grootschalig zelfrapportage-onderzoek naar regelovertreding vindt meestal plaats onder jongeren. Dit is niet verwonderlijk, omdat uit veel studies blijkt dat mensen in deze fase van hun leven de meeste delicten plegen (Junger-Tas 1990, Farrington 1992). Ook de goede bereikbaarheid van deze groep voor de onderzoeker, via scholen, speelt hierbij waarschijnlijk een rol. Deze zelfrapportages worden ook gebruikt om etiologische verklaringen te toetsen. Bij deze toepassing is terughoudendheid geboden ten aanzien van de interpretatie van resultaten. In deze paragraaf wordt betoogd dat jongeren als populatie voor onderzoek naar strafbaar gestelde regelovertreding geen eenduidige groep vormen.

Daderpopulaties in zelfrapportage-onderzoek onder jongeren wijken in de regel sterk af van verdachten- en daderpopulaties bij politie en justitie. Eén van de kenmerken waarop beide populaties

nogal eens verschillen, is sociale klasse. In justitiële daderpopulaties zijn leden uit de lagere sociale klassen doorgaans oververtegenwoordigd. Dit verband tussen sociale klasse en het plegen van delicten is in zelfrapportage-onderzoek veel minder sterk of zelfs afwezig (Kornhauser 1978; Tittle en Meier 1990).

Voor dit verschil zijn diverse verklaringen aangevoerd, waarvan we er enkele zullen noemen. Veel gehoord is de stelling dat het *strafrechtstelsel klasse-vertekenend* werkt in het nadeel van de lagere sociale klassen. Een tweede verklaring wijst op het *triviale karakter van delicten* waarnaar in zelfrapportage-onderzoek doorgaans wordt gevraagd. Achterliggend idee is, dat in een algemene populatie niet gevraagd kan worden naar 'zware' delicten, omdat de scores hierop zo scheef verdeeld zijn, dat zelfs bij een omvangrijke steekproef de positieve respons te gering is om zinvolle analyses uit te voeren. Door deze keuze voor 'lichte' delicten ziet de daderpopulatie in zelfrapportage-onderzoek er anders uit dan die bij de politie. Een derde hypothese stelt dat de *validiteit van het zelfrapportage-meetinstrument niet voor alle subgroepen gelijk* is en dat de geldigheid afneemt naarmate het aantal delicten dat een respondent heeft gepleegd, toeneemt. Een vierde verklaring luidt dat steekproeven onder jongeren kampen met een representativiteitsprobleem als gevolg van *selectieve nonrespons*. Aangezien steekproeftrekking veelal via instituties -met name scholen- verloopt, is de kans groot dat met name jongeren die veel delicten plegen en/of jongeren uit lagere sociale klassen ondervertegenwoordigd zijn als gevolg van vroegtijdig schoolverlaten.

Van de genoemde verklaringen kunnen vooral de laatste twee bogen op empirische bevestiging (Hindelang et al. 1981, Tittle en Meier 1990, Junger 1990). Echter, een belangrijke alternatieve verklaring ontbreekt naar onze mening in bovenstaand rijtje. Deze kan gedestilleerd worden uit het onderzoek naar criminele carrières. Uit dit onderzoek komt naar voren dat de populatie jeugd-delinquenten eigenlijk is opgebouwd uit twee sterk van elkaar verschillende subgroepen. De eerste groep bestaat uit personen wier patroon van regelovertreding als persistent kan worden aangemerkt: kinderen die al op jonge leeftijd, ruim voor de adolescentie, met enige regelmaat sociaal probleemgedrag vertonen en delicten plegen en die daarmee doorgaan in de adolescentie en daarna. De regelovertreding kenmerkt zich door een zekere voorspelbaarheid en kan zeer ernstige vormen aannemen. De tweede groep bestaat uit personen wier patroon van regelovertreding sterk wordt bepaald door situationele omstandigheden. Deze groep onderscheidt zich door pas op latere leeftijd, veelal tijdens de adolescentie, te beginnen met het plegen van delicten. Doorgaans zijn de delicten van deze groep minder ernstig dan van de eerste groep en zijn de frequentie en de voorspelbaarheid geringer. De regelovertreding in deze groep stopt vaak wanneer de adolescentie eindigt. Van de eerste groep is bekend dat deze een minderheid vormt binnen de totale daderpopulatie, maar verantwoordelijk is voor een groot deel van de delicten. Tijdens de adolescentie zijn deze groepen moeilijk te onderscheiden, omdat beide in deze periode hun 'piek' bereiken qua regelovertreding (Le Blanc en Fréchette 1989).

Deze analyse kan voor een belangrijk deel verklaren waarom onderzoeksresultaten gebaseerd op zelfrapportages van jongeren zo sterk afwijken van resultaten die op andere populaties gebaseerd zijn. Bernard (1984) heeft er ons inziens terecht op gewezen dat in deze twee groepen zeer verschillende causale processen werkzaam kunnen zijn. Deze kunnen verklaren waarom bijvoorbeeld straintheorieën vaak bevestigd worden in onderzoek onder gedetineerde jongeren en waarom controletheorieën vaak bevestigd worden in onderzoek onder algemene jongerenpopulaties. In navolging van Bernard pleiten wij er daarom voor een onderscheid te maken naar verklaringen van 'adolescentiegebonden' regel-overtreding en regelovertreding met een meer persistent karakter. Het bovenstaande illustreert dat jongeren niet de meest geschikte onderzoekspopulatie vormen om verklaringen van niet-adolescentiegebonden regelovertreding te toetsen. Dit probleem speelt uiteraard vooral bij *cross-section designs*.

Vanuit de hier geschetste optiek kan worden betoogd dat het op zowel theoretische als empirische gronden interessant is (meer) onderzoek te verrichten naar regelovertreding onder kinderen. In de eerste plaats kunnen etiologische verklaringen van niet-adolescentiegebonden regelovertreding beter getoetst worden, omdat de onderzoekspopulatie eenduidiger is. Veel studies hebben aangetoond dat sociaal probleemgedrag en strafbaar gestelde regelovertreding in de kindertijd een goede indicatie geven

van regelovertreding op latere leeftijd.ⁱⁱⁱ Een tweede -empirisch- voordeel van het gebruik van deze populatie is, dat de selectieve nonrespons bij onderzoek in een institutionele omgeving veel geringer zal zijn dan bij jongerenpopulaties. Het aantal vroegtijdige schoolverlaters is in deze fase immers veel kleiner.

3. Steekproef, onderzoeksprocedure en meetinstrument

Het onderzoek is uitgevoerd via basisscholen in Rotterdam. Uit bestaande administraties hebben we een lijst van 233 scholen samengesteld. Op deze lijst komen niet alleen gewone basisscholen voor, maar ook scholen voor moeilijk lerende kinderen (MLK), scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (LOM) en scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (ZMOK). Niet opgenomen in deze lijst zijn scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen (ZMLK), vanwege de te verwachten leesproblemen met de vragenlijst, en enkele niet-reguliere scholen, zoals een school voor langdurig zieke kinderen, een observatieschool et cetera. In totaal gaat het om 17 scholen.

Alle 233 basisscholen zijn schriftelijk benaderd om mee te werken aan het onderzoek, met andere woorden de totale populatie is benaderd. Tabel 1 toont de steekproefverantwoording. Deze tabel bestaat uit twee delen. Het bovenste deel laat de respons van de scholen zien, in het onderste deel wordt de netto steekproef (van kinderen) vergeleken met de populatie (die in dit geval dus gelijk is aan de bruto steekproef). De populatiegegevens zijn afkomstig van de gemeente Rotterdam en hebben geen betrekking op het speciaal onderwijs. De nonrespons van leerlingen uit het speciaal onderwijs (MLK, LOM, ZMOK) ligt iets hoger dan van leerlingen uit het regulier basisonderwijs. Dit heeft enerzijds te maken met een geringere bereidheid onder speciale scholen om hun leerlingen mee te laten werken (vanwege verwachte problemen bij het lezen van de vragenlijst) en anderzijds met de verwijdering van een groep van 39 respondenten uit het bestand op grond van een te groot aantal ontbrekende scores.^{iv} In deze groep waren leerlingen uit het speciaal onderwijs oververtegenwoordigd. De steekproefgrootte komt, na verwijdering van deze 39 respondenten, uit op 3813. Over de leeftijdsopbouw is geen populatie-informatie beschikbaar. Bijna 60 procent van de steekproef is 12 jaar, ruim een kwart is jonger en circa 15 procent is ouder dan 12 jaar. De steekproef komt qua sexe-verdeling overeen met de populatie. Ten aanzien van het achtergrondkenmerk bevolkingsgroep wijken steekproef en populatie op enkele punten af. In de steekproef zijn Nederlandse kinderen oververtegenwoordigd en Surinaamse kinderen en kinderen uit overige bevolkingsgroepen ondervertegenwoordigd.

tabel 1 Verantwoording steekproef

respons van scholen		aantal scholen	in procenten
populatie/bruto steekproef		233	
niet bruikbaar*		7	
bruikbare steekproef		226	100
<i>uitval naar reden:</i>			
	tijdgebrek	20	9
	te veel vraag naar onderzoek	7	3
	niveau van kinderen te laag	3	1
	overige redenen	8	4
	geen reden bekend	26	11
	toegezegd, maar niet meegewerkt	9	4
feitelijke deelname		153	68
representativiteit van respondenten		steekproef (%)	populatie (%)
N		3813	5975
<i>geslacht:</i>			
	jongens	1840 (48.3)	2949 (49.4)
	meisjes	1967 (51.7)	3026 (50.6)
<i>bevolkingsgroep:</i>			
	Nederlanders	1801 (47.2)	2527 (42.3)
	Surinamers	511 (13.4)	902 (15.1)
	Turken	425 (11.1)	671 (11.2)
	Marokkanen	331 (8.7)	537 (9.0)
	Kaapverdianen	215 (5.6)	313 (5.2)
	Antillianen	114 (3.0)	191 (3.2)
	overige	416 (11.0)	834 (14.0)

* redenen: de school was opgeheven, kwam dubbel voor op de lijst of bleek geen basisschool te zijn.

De afname van de schriftelijke vragenlijst geschiedde in de klas in aanwezigheid van de docent. Om een maximale (sfeer van) anonimiteit te waarborgen, werd aan de docent gevraagd het invullen van de vragenlijst in 'proefwerkopstelling' uit te voeren. Als de leerlingen klaar waren met beantwoording van de vragen, konden ze hun antwoordformulier in een speciale envelop deponeren, die onmiddellijk na afloop door de docent werd dichtgeplakt. Tijdens het invullen was geen onderzoeker aanwezig, waardoor geen controle op deze procedure heeft plaatsgevonden.

Het meetinstrument bestond uit een vragenboekje met 151 items en een optisch leesbaar antwoordformulier. Aan de vragen ging een schriftelijke invulinstructie vooraf. Belangrijke punten werden ook in de docenteninstructie herhaald, zodat deze in de klas nog een keer mondeling werden toegelicht. Qua woordgebruik en lay-out is geprobeerd ruim beneden de moeilijkheidsgraad van de CITO-toets te blijven. Een en ander is uitgetest in een proefstudie op drie basisscholen. In het hoofdonderzoek bleken met name leerlingen van speciale scholen en -in mindere mate- allochtonen in een aantal gevallen toch moeite te hebben met het lezen en begrijpen van de vragenlijst. Het werken met optisch leesbare antwoordformulieren leverde geen noemenswaardige problemen op.

Ten aanzien van de meting van regelovertreding is zoveel mogelijk aangesloten bij beproefde items, welke te vinden zijn in o.a. het tweejaarlijkse zelfrapportage-onderzoek van het WODC (Junger-Tas et al. 1992) en in het onderzoek naar 'life-events' van Rutenfrans en Terlouw (1994). Bij het geweld-item 'iemand in elkaar slaan' is van het beproefde recept afgeweken. Naar onze overtuiging was dit item ('heb je ooit weleens met opzet iemand [...] in elkaar geslagen of zo geslagen dat hij/zij naar de dokter

moest') te 'zwaar' om aan een groep 12-jarigen voor te leggen, we dachten dat er nauwelijks respons zou komen. De scores op het alternatieve, afgezwakte item, laten echter zien dat deze vooronderstelling onterecht was, omdat het percentage gerapporteerde delicten dusdanig hoog is, dat het item zijn discriminerende werking heeft verloren. Dit geldt ook voor de items 'bedreiging' en 'vernieling van openbaar groen'. Deze items worden hier dan ook niet gepresenteerd. Kenmerkend is dat het scorepatroon van deze items afwijkt. Bij alle andere delict-items daalt het aantal respondenten naarmate de antwoordcategorie verschuift van 'nooit [gedaan]' naar 'heel vaak [gedaan]'. Bij deze items is dat niet het geval: het aantal respondenten dat zegt een bepaald gedrag meer dan eens te hebben vertoond is hier groter dan het aantal dat zegt het gedrag één keer te hebben vertoond. In paragraaf 5.1 zal nader worden ingegaan op de itemformuleringen. In de bijlage zijn alle delict-items op een rij gezet.

Met name binnen gedragswetenschappelijke disciplines is vele malen gewezen op het gevaar dat schuilt in het gebruik van tijdsbepalingen bij retrospectieve vragen. Om onbetrouwbaarheid op deze grond te minimaliseren is ervoor gekozen de delict-items in een 'heb-je-ooit-wel-eens' formaat voor te leggen. In een poging de betrouwbaarheid van de meting verder te optimaliseren, zijn extreme antwoordcategorieën als drempelverlagers gebruikt. Respondenten konden rapporteren of ze een delict 'nooit', '1 keer', 'enkele keren', 'vaak' of 'heel vaak' hebben gepleegd. De laatste twee categorieën fungeren als drempelverlagers voor respondenten die de neiging hebben om te *onderrapporteren*; het is gemakkelijker toe te geven dat je een delict wel eens hebt gepleegd, wanneer je weet dat er anderen zijn die het nog veel vaker gedaan (kunnen) hebben. Aangezien het gebruik van meer verfijndere antwoordcategorieën op zich weer kan leiden tot grotere onbetrouwbaarheid, zijn de antwoordcategorieën tijdens de analyse weer samengevoegd. In het onderzoek van Junger-Tas et al. (1992) en Rutenfrans en Terlouw (1994) is geen gebruik gemaakt van deze procedure. Zij hanteren een dichotoom 'nooit-ooit' antwoordformaat.

Een methode om de validiteit van de meting te controleren, met name ten aanzien van *onderrapportage*, is het gebruik van een sociale-wenselijkheidschaal. In de vragenlijst zijn vijf items opgenomen waarin wordt gevraagd naar gedrag waarvan mag worden aangenomen dat iedereen het wel eens vertoont. Van respondenten die extreem laag op deze items scoren, kan worden gesteld dat ze de neiging hebben om zich sociaal wenselijk te presenteren. Aangenomen wordt dat de antwoorden van deze respondenten op vragen naar regelovertreding een zelfde patroon laten zien. In de bijlage worden de vijf items genoemd. In paragraaf 5 wordt aandacht besteed aan zowel onder- als overrapportage en de invloed hiervan op de onderzoeksresultaten.

4. Resultaten

In deze paragraaf worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd met behulp van vier tabellen. In deze tabellen wordt steeds de gerapporteerde regelovertreding afgezet tegen respectievelijk gerapporteerde regelovertreding in landelijk onderzoek, sociaal probleemgedrag, achtergrondkenmerken en percepties en houdingen.

tabel 2 Gerapporteerde regelovertreding (%)

	dit onderzoek N=3813	JT 1992 N=1007	R&T 1994 N=2918
	ooit gedaan (%)		
<i>geweld:</i>			
vechtpartij	27.8	20.9	16.8
afpersing/beroving	3.7		
bedreiging met wapen	23.5		
verwonding met wapen	4.9	1.1	1.0
<i>diefstal:</i>			
winkeldiefstal < f10.=	24.9	26.4 ^{ns}	
winkeldiefstal > f10.=	5.3	6.4 ^{ns}	
diefst uit tel.cel/automaat	11.0	5.9	4.5
stelen van thuis	25.2		19.8
diefstal op school	21.9	15.6	13.1
inbraak/insluiping	4.6	5.1 ^{ns}	
<i>vandalisme:</i>			
graffiti	33.2		9.2
str.meubilair vernield	19.4		
ruiten ingegooid	14.4		
auto beschadigd	9.6		
brandstichting	13.8		5.9

De percentages gerapporteerde regelovertreding in de laatste 2 kolommen zijn afzonderlijk vergeleken met de percentages in de eerste kolom. χ^2 overschrijdt kritieke waarde bij $p < .001$ (df=1), behalve bij ns-aanduiding, hier is $p > .05$

4.1. Gerapporteerde regelovertreding, en een vergelijking met eerder onderzoek

In tabel 2 worden de percentages gerapporteerde delicten getoond en vergeleken met de percentages uit twee landelijke onderzoeken. Het betreft een onderzoek van Junger-Tas et al. (1992) en een onderzoek van Rutenfrans en Terlouw (1994). De items uit de verschillende onderzoeken zijn identiek of nagenoeg identiek. De verschillen zijn hooguit marginaal. Bij grotere verschillen tussen de gebruikte items heeft geen vergelijking plaatsgevonden. Hieronder volgt eerst een beknopte vergelijking van de verschillende steekproeven. Vervolgens worden per delictgroep de resultaten besproken.

Een belangrijk verschil tussen de steekproeven heeft betrekking op het onderzoeksgebied. In de vergelijkingsonderzoeken gaat het om landelijke steekproeven, hier gaat het om een steekproef van kinderen in de grote stad. Met het verschil in urbanisatie hangt een aantal socio-demografische verschijnselen samen, dat van invloed is op de samenstelling van de onderzoekspopulatie. Zo wonen in Rotterdam

-ten opzichte van Nederland- bijvoorbeeld meer allochtonen, meer gescheiden personen, meer werklozen en meer personen met een laag inkomen. Tevens wijkt de gezinssamenstelling af van het landelijke beeld (bijv. meer éénoudergezinnen) en ligt de verhuismobiliteit hoger (COS 1994; CBS 1995). Ook bestaat er verschil in de onderzochte leeftijdsgroep. De respondenten in dit onderzoek zijn 11, 12 en 13 jaar oud. Het zelfrapportage-onderzoek van Junger-Tas et al. (1992) omvat jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 17 jaar. In de steekproef van Rutenfrans en Terlouw (1994) gaat het om respondenten van 12 tot en met 24 jaar. In onze steekproef komt verder een gevarieerd aantal bevolkingsgroepen voor van behoorlijke omvang. Het aandeel van allochtone jongeren in de twee landelijke onderzoeken is te verwaarlozen.^v

Geweld In het eerste blok van tabel 2 zien we dat ruim een kwart van de respondenten rapporteert dat ze wel eens aan een vechtpartij hebben deelgenomen, een zelfde aantal rapporteert wel eens iemand bedreigd te hebben met een mes of ander wapen. Eén op de twintig leerlingen zegt wel eens iemand daadwerkelijk met een mes of ander wapen verwond te hebben. Vier procent rapporteert beroving. De scores laten zien dat er in dit onderzoek meer geweld wordt gerapporteerd dan in beide landelijke onderzoeken.

Diefstal Winkeldiefstal van minder dan 10 gulden wordt door een kwart van de respondenten uit dit onderzoek gerapporteerd. Winkeldiefstal van boven de 10 gulden wordt door ruim 5% gerapporteerd. Van de kinderen zegt 11% ooit geld uit een telefooncel of automaat te hebben gepikt. Dit percentage is ongeveer twee keer zo hoog als in de landelijke onderzoeken. Ook diefstal op school wordt aanzienlijk vaker gemeld. Verder rapporteert ruim 4 procent het delict 'inbraak/insluiping'. Deze uitkomst komt overeen met het onderzoek van Junger-Tas et al. (1992). *Vandalisme* Een derde deel van de respondenten rapporteert ooit aan graffiti te hebben gedaan. 14% zegt ooit brand te hebben gesticht. Deze percentages liggen in beide gevallen aanzienlijk hoger dan in het onderzoek van Rutenfrans en Terlouw (1994). Tien tot twintig procent van de kinderen rapporteert een of andere vorm van vernieling.

Samenvattend kan worden opgemerkt dat de kinderen in ons onderzoek erg hoog scoren op de delict-items. Een vergelijking met twee landelijke onderzoeken onder jongeren bevestigt dit beeld. Van de tien delicten die zijn vergeleken, is in zeven gevallen sprake van significant hogere percentages gerapporteerde regelovertreding in onze populatie. De percentages bij de overige drie delicten liggen op een vergelijkbaar niveau. Een mogelijke verklaring voor deze opmerkelijke verschillen op basis van afwijkingen tussen de gebruikte items, lijkt op diverse gronden niet aannemelijk. In de eerste plaats zijn alleen scores vergeleken op identieke of nagenoeg identiek geformuleerde items. Ten aanzien van de items die niet helemaal overeenkomen kan worden gesteld dat onze items in een aantal gevallen zelfs iets 'kritischer' zijn geformuleerd dan de items in de landelijke onderzoeken. In geen enkel geval is sprake van een duidelijk zwakker geformuleerd item in ons onderzoek. Bovendien liggen ook bij de identiek geformuleerde delict-items de percentages gerapporteerde delicten in dit onderzoek beduidend hoger. Weliswaar kunnen minieme verschillen in itemformulering al leiden tot grote verschillen in scores, maar op grond van bovenstaande overwegingen, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de verschillen niet kunnen worden teruggevoerd op verschillen in itemformulering. Dit betekent echter niet automatisch dat de aangetroffen verschillen reëel zijn. Er zijn verschillende factoren denkbaar die het onderzoeksresultaat vertekenen. De vraag hoe de verschillen tussen dit onderzoek en de landelijke onderzoeken moeten worden geduid komt aan de orde in paragraaf 5.1.

tabel 3 Gerapporteerde regelovertreding naar sociaal probleemgedrag

	geweld	diefstal	vandalisme	verschillende delicten
(N)	% frequente regelovertreders*			aantal (0-15)
steekproefgemiddelde	8	8	9	2.4
<i>leraar/lerares uitgescholden</i>				
nooit (2668)	5	5	5	1.8
1 keer (522)	9	9	10	3.0
vaker (608)	22	23	27	4.5
<i>ouders/verzorgers geslagen:</i>				
nooit (3426)	7	7	8	2.3
1 keer (198)	16	16	17	3.5
vaker (170)	20	24	21	4.4
<i>gespijeld:</i>				
nooit (3222)	6	6	7	2.1
1 keer (316)	13	17	16	3.8
vaker (267)	27	27	30	5.1
<i>stiekem alcohol genuttigd:</i>				
nooit (3011)	5	5	5	1.9
1 keer (362)	10	11	14	3.5
vaker (418)	29	30	33	5.5
<i>wapen gedragen ter verdediging:</i>				
nooit (2838)	3	4	4	1.7
1 keer (359)	11	11	14	3.3
vaker (593)	31	23	31	5.1

* arbitrair criterium: afhankelijk van type regelovertreding 8 of 9 procent van totale steekproef
 Voor alle subtabellen in de eerste 3 kolommen geldt dat χ^2 kritieke waarde overstijgt bij $p < .001$
 F-ratio's voor verschillen in gemiddelde (in de laatste kolom) zijn significant bij $p = .001$

4.2. Gerapporteerde regelovertreding naar sociaal probleemgedrag

In tabel 3 wordt gerapporteerde, strafbaar gestelde regelovertreding afgezet tegen het rapporteren van niet strafbaar gestelde regelovertreding (sociaal probleemgedrag). Hieromtrent zijn vijf indicatoren opgenomen. Eerst wordt ingegaan op de wijze waarop de cijfers in de tabel zijn geconstrueerd, waarna een bespreking volgt van verschillende soorten sociaal probleemgedrag en de relatie met het rapporteren van verschillende vormen van strafbaar gestelde regelovertreding.

Er zijn somscores berekend voor respectievelijk geweld, diefstal en vandalisme (zie de bijlage). De schalen vertonen onderling een redelijke samenhang (pearson's r varieert van .47 tot .63). De sterkste samenhang wordt aangetroffen tussen scores op de geweldschaal en scores op de vandalismeschaal. In de laatste kolom van de tabel wordt op een rij gezet hoeveel *verschillende* delicten gemiddeld in iedere groep zijn gerapporteerd. Hierbij gaat het dus niet om het aantal keren dat een delict is gepleegd, maar om het aantal *verschillende* delicten dat is gepleegd. Het betreft een optelling over 15 delicten. Er is nauwelijks sprake van delictspecialisatie: naarmate respondenten op één van de delictschalen hoger scoren, neemt ook het aantal verschillende delicten dat zij rapporteren toe. De correlaties tussen de

scores op de delictschalen en het aantal verschillende delicten dat wordt gerapporteerd, variëren van .72 tot .83. Van alle respondenten kan circa 8 procent (bij vandalisme 9 procent) worden aangeduid als 'frequente regelvertreders'. Dit zijn de kinderen die per groep van gedragingen (geweld, diefstal, vandalisme) de meeste delicten rapporteren. In tabel 3 wordt gekeken hoe hun aantal varieert met de mate waarin kinderen sociaal probleemgedrag rapporteren. De klassegrens van 8 procent is arbitrair. Het is derhalve niet zinvol de percentages in de tabel in 'absolute' zin te interpreteren, ze dienen slechts om vergelijkingen tussen groepen mogelijk te maken.

We zien in de tabel dat kinderen die veel sociaal probleemgedrag rapporteren ook aanzienlijk vaker frequente regelvertreders zijn. Van de respondenten die een bepaald probleemgedrag meer dan eens hebben vertoond, behoort twintig tot dertig procent tot deze groep, terwijl dit slechts 8 procent is voor de steekproef als geheel. De scores op de delictschalen van respondenten die op de verscheidene indicatoren van probleemgedrag hoog scoren, ontlopen elkaar overigens niet veel. Het aantal verschillende delicten dat deze kinderen rapporteren ligt gemiddeld meer dan twee maal zo hoog als bij kinderen die zeggen deze vormen van probleemgedrag nog nooit vertoond te hebben. Kinderen die in het verleden geregeld een leraar hebben uitgescholden of kinderen die zeggen dat zij meermalen hun ouders hebben geslagen of geschopt, rapporteren gemiddeld iets minder delicten dan kinderen die andere vormen van sociaal probleemgedrag frequent hebben vertoond. De verschillen zijn het grootst bij kinderen die zeggen nooit respectievelijk vaak uit verdediging een mes of ander wapen gedragen te hebben. Het aantal frequente regelvertreders is in de tweede groep meer dan tien keer zo groot als in de eerste groep.

Het blijkt dat respondenten die volgens eigen opgave regelmatig sociaal probleemgedrag hebben vertoond, aanzienlijk meer delicten rapporteren dan respondenten die zeggen nooit probleemgedrag te hebben vertoond. Vooral respondenten die naar eigen zeggen regelmatig een wapen hebben gedragen, regelmatig (stiekem) alcohol hebben gedronken of geregeld hebben gespijbeld, rapporteren over de hele linie zeer veel delicten. Dit bevestigt de hypothese van Gottfredson en Hirschi (1990), dat geen sprake is van specialisatie.

tabel 4 Gerapporteerde regelvertreding naar achtergrondkenmerken

	(N)	geweld	diefstal	vandalisme	verschillende delicten
		% frequente regelvertreders*			aantal (0-15)
steekproefgemiddelde		8	8	9	2.4
<i>geslacht:</i>					
jongens (1836)		13	11	15	3.1
meisjes (1966)		4	6	4	1.8
<i>leeftijd:</i>					
≤ 11 jr (962)		6	7 ^{ns}	7	2.1
12 jr (2253)		8	8 ^{ns}	9	2.4
≥ 13 jr (585)		14	9 ^{ns}	13	2.8
<i>bevolkingsgroep:</i>					
Nederlanders (1798)		6	8 ⁿ	8 ^{ns}	2.3
Surinamers (511)		9	10 ⁿ	9 ^{ns}	2.6
Turken (424)		10	4 ⁿ	9 ^{ns}	2.2
Marokkanen (331)		13	8 ⁿ	13 ^{ns}	2.7
Antillianen (114)		11	9 ⁿ	8 ^{ns}	2.8
Kaaipverdianen (214)		13	12 ⁿ	11 ^{ns}	2.9

overige (400)	8	9 ⁿ	9 ^{ns}	2.3
<i>gezinssamenstelling (woont bij):</i>				
ouders (2805)	8	7	8	2.2
ouder+partn.(283)	11	12	16	3.2
één-ouder (629)	8	11	9	2.7
overige (85)	19	21	21	4.3
<i>SES van gezin:</i>				
laag (836)	10 ⁿ	11	12 ⁿ	2.8
middel (868)	8 ⁿ	7	9 ⁿ	2.5
hoog (1798)	7 ⁿ	7	8 ⁿ	2.3
<i>aantal keren verhuisd:</i>				
nooit (868)	7	7	8	2.1
1 keer (1226)	7	7	7	2.2
2-3 keer (1205)	9	8	11	2.6
4-5 keer (345)	12	13	11	3.0
≥ 6 keer (127)	13	15	17	3.3
<i>leeftijd vrienden/vriendinnen:</i>				
≤ eigen lft (2601)	7	7	8	2.3
ouder;< 14 jr (448)	15	11	15	3.1
ouder;≥ 14 jr (258)	21	17	23	3.9

* arbitrair criterium: afhankelijk van type regelovertrading 8 of 9 procent van totale steekproef
 χ^2 overschrijdt kritieke waarde bij $p < .001$, bij tabellen met $n < .05$, bij tabellen met $ns > .05$
 F-ratio's voor verschillen in gemiddelde (in de laatste kolom) zijn significant bij $p = .001$

4.3. Gerapporteerde regelovertrading naar achtergrondkenmerken

In tabel 4 worden de scores op geweld, diefstal en vandalisme afgezet tegen een aantal achtergrondkenmerken. Per kenmerk wordt besproken hoe sterk de samenhang is met de scores op de verschillende delictschalen.

Jongens rapporteren gemiddeld meer (verschillende) delicten dan meisjes. Het verschil is het grootst bij vandalisme. Verder zien we dat ook de leeftijd van de respondenten samenhangt met het aantal delicten dat zij rapporteren. Dit is het meest zichtbaar bij het rapporteren van geweld. In diezelfde kolom is te zien dat allochtone kinderen aanzienlijk meer geweld rapporteren dan autochtone kinderen; het percentage respondenten dat veel geweld rapporteert is onder Marokkaanse en Kaapverdise kinderen het hoogst. Nederlandse kinderen rapporteren het minste geweld. De verschillen met betrekking tot het rapporteren van diefstal en vandalisme zijn minder groot. Turkse kinderen rapporteren opvallend weinig diefstal.

Opvallend is dat respondenten die niet bij hun eigen ouders wonen over de hele linie zeer veel delicten rapporteren. Het percentage respondenten in deze groep dat veel diefstal rapporteert is drie keer zo hoog als bij respondenten die bij hun vader en moeder wonen. Ook ten aanzien van geweld en vandalisme is sprake van een groot verschil. Ook respondenten die bij een ouder en een stiefouder wonen zeggen veel delicten te plegen. De SES van het gezin blijkt eveneens samenhang te vertonen met het aantal gerapporteerde delicten, zij het dat dit verband zwak is. Kinderen die zeer vaak zijn verhuisd, rapporteren aanzienlijk meer delicten dan kinderen die niet vaak zijn verhuisd. Vooral respondenten die zes keer of vaker zijn verhuisd, rapporteren in verhouding erg veel delicten. In deze groep is het aantal

frequente regelvertreders ongeveer twee maal zo groot als in de groep die nooit is verhuisd. Tenslotte merken we op dat ook de leeftijd van vriend(inn)en samenhang vertoont met het aantal gerapporteerde delicten. Kinderen die met vrienden van veertien jaar of ouder omgaan behoren in één op de vijf gevallen tot de groep frequente regelvertreders.

Resumerend kan worden gesteld dat bij sommige kinderen de kans groter is dat ze veel delicten zullen rapporteren. Het gaat om jongens, oudere kinderen, kinderen uit sommige allochtone bevolkingsgroepen (met name bij geweld), kinderen die niet bij hun ouders wonen, kinderen die zeer vaak zijn verhuisd en kinderen die (aanzienlijk) oudere vrienden of vriendinnen hebben.

tabel 5 Gerapporteerde regelvertreding naar percepties en houdingen

	geweld			diefstal		vandalisme		verschillende delicten		
	(N)	% frequente regelvertreders*								
		aantal (0-15)								
steekproefgemiddelde		8	8	8	9	2.4				
<i>Sociale samenhang in gezin</i>										
laag (294)		15	12 ⁿ	16	3.2					
middel/hoog (3514)		8	8 ⁿ	9	2.3					
<i>Tevredenheid met materiële en sociale omstandigheden</i>										
ontevreden (365)		13	18	17	3.4					
tevreden (3443)		8	7	8	2.3					
<i>Behoeftenpatroon</i>										
elementair (287)		17	13	20	3.4					
groeï- en status (3521)		8	8	8	2.3					
<i>Toekomstverwachting</i>										
negatief (326)		15	15	16	3.2					
positief (3482)		8	7	9	2.3					
<i>Impulsiviteit</i>										
impulsief (321)		22	17	23	4.2					
niet impulsief (3416)		7	7	8	2.2					
<i>Verwachtingspatroon van ouders ten opzichte van kind</i>										
laag (265)		17	18	18	3.5					
middel/hoog (3543)		8	7	9	2.3					

* arbitrair criterium: afhankelijk van type regelvertreding 8 of 9 procent van totale steekproef

χ^2 overschrijdt kritieke waarde bij $p < .001$, bij tabellen met $n > 30$ $p < .05$

F-ratio's voor verschillen in gemiddelde (in de laatste kolom) zijn significant bij $p = .001$

4.4. Gerapporteerde regelvertreding naar percepties en houdingen

In tabel 5 wordt het verband belicht tussen gerapporteerde regelvertreding en percepties en houdingen van kinderen ten opzichte van hun omgeving en zichzelf. De kinderen worden op zes aspecten met elkaar vergeleken: de wijze waarop ze de gezinsband ervaren (sociale samenhang), de mate waarin ze

tevreden zijn met hun materiële en sociale omstandigheden, de behoeften die ze het belangrijkste vinden om te vervullen, de verwachtingen die ze ten aanzien van hun toekomst hebben, de mate van impulsiviteit en het verwachtingspatroon dat ouders hebben. Het gaat om gedichotomiseerde somscores, waarbij telkens een kleine groep respondenten met extreme scores wordt vergeleken met de rest (items en schaalwaarden in de bijlage).

Kinderen die een geringe sociale samenhang in het gezin ervaren, rapporteren over de hele linie meer delicten dan kinderen die een hechte gezinsband ervaren. Met name ten aanzien van vandalisme en geweld is een groot verschil waarneembaar. Kinderen die in hoge mate ontevreden zijn met hun materiële en sociale omstandigheden rapporteren eveneens meer delicten.

Veel psychologen zijn het er over eens dat voorzover behoeften zich hiërarchisch laten ordenen, er sprake is van een schaal, waarop eerst elementaire fysiologische, materiële, sociale en veiligheidsbehoeften kunnen worden onderscheiden (ook wel tekortbehoeften genoemd) en vervolgens status- en groei behoeften (Mitchell en Moudgill 1976; Wahba en Bridwell 1976). In dit onderzoek zijn enkele items voorgelegd waarbij kinderen telkens een voorkeur moesten aangeven met betrekking tot de vervulling van bepaalde behoeften. Hieruit is afgeleid of respondenten vooral belang hechten aan het vervullen van elementaire dan wel status- of groei behoeften. Tabel 5 laat zien dat respondenten die vooral gericht zijn op het vervullen van elementaire behoeften meer delicten rapporteren dan respondenten die meer nadruk leggen op het vervullen van groei behoeften. Een zelfde verhaal gaat op voor kinderen die zeer negatieve toekomstverwachtingen hebben. Het aantal frequente regelvertreders is in deze groep twee keer zo groot als bij kinderen wier toekomstverwachtingen minder negatief zijn. Eveneens zeer grote verschillen kunnen worden waargenomen tussen zeer impulsieve en minder impulsieve kinderen. De eerste groep scoort op alle delictschalen beduidend hoger. Tenslotte zien we dat ook kinderen wier ouders een zeer negatief verwachtingspatroon jegens hen tentoon spreiden, aanmerkelijk meer delicten rapporteren.

Samenvattend kan worden gesteld dat kinderen meer delicten rapporteren naarmate ze impulsiever zijn, minder sociale samenhang in het gezin ervaren, negatieve verwachtingen van ouders waarnemen en hun percepties van de (huidige en toekomstige) sociale en materiële omstandigheden negatiever zijn.

5. Evaluatie van de resultaten

In deze paragraaf komen twee kwesties aan bod. In de eerste plaats staan we stil bij de grote verschillen in percentages gerapporteerde delicten tussen dit onderzoek en de onderzoeken van respectievelijk Junger-Tas et al. (1992) en Rutenfrans en Terlouw (1994). Vervolgens gaan we in op de vraag in hoeverre en op welke wijze sociale wenselijkheid de resultaten beïnvloedt.

5.1. Verschillen tussen studies

Het is opmerkelijk te noemen, dat de percentages gerapporteerde delicten in onze populatie 11 tot 13-jarigen in zeven van de tien gevallen hoger liggen dan in vergelijkbaar landelijk onderzoek onder 12-17 jarigen en 12-24 jarigen. In hoeverre is hier sprake van methodische artefacten? Om hierover uitspraken te kunnen doen, dient een analyse plaats te vinden van factoren die mogelijk leiden tot onder- en overrapportage in de verschillende studies. In paragraaf 4.1 werd reeds opgemerkt dat het niet aannemelijk is dat afwijkingen in itemformulering verantwoordelijk zijn voor de gevonden verschillen. De vraag luidt derhalve welke andere methodische kenmerken van de verschillende studies verantwoordelijk kunnen zijn voor de discrepanties. Wanneer deze factoren in kaart zijn gebracht, kan een beter gefundeerde uitspraak worden gedaan over het reële niveau van regelvertreding in de verschillende onderzoeken.

Er zijn argumenten die aannemelijk maken dat een deel van het verschil in gerapporteerde regelvertreding tussen deze en de twee landelijke studies kan worden teruggevoerd op *onderrapportage*

in de landelijke onderzoeken. Hiervoor kunnen drie factoren worden aangewezen. In paragraaf 2 concludeerden we dat selectieve nonrespons bij onderzoek onder jongeren een reële bedreiging vormt voor de geldigheid van de onderzoeksresultaten. De kans is groot dat met name jongeren die veel regelovertradingen begaan sterk ondervertegenwoordigd zullen zijn in de steekproef, omdat ze niet (goed) meer via instituties, zoals het gezin en de school, bereikt kunnen worden.^{vi} Een tweede factor die mogelijk onderrapportage veroorzaakt is de gehanteerde onderzoeksprocedure. In het landelijk onderzoek is gewerkt met interviewers die bij jongeren thuis kwamen en daar het deel van de vragenlijst aangaande regelovertrading door de jongeren zelf lieten invullen. Dit gebeurde dus in aanwezigheid van de interviewer en mogelijk andere leden van het huishouden, zoals de ouders. Niet uitgesloten moet worden dat deze procedure de gepercipieerde anonimiteit negatief beïnvloedt en daardoor leidt tot lagere percentages gerapporteerde delicten. Een derde factor die mogelijk leidt tot onderrapportage in het landelijk onderzoek, is het gebruik van de dichotome 'nooit-ooit' antwoordclassificatie. Wanneer het gaat om het meten van gedrag dat sociaal ongewenst is, werpt een dergelijke classificatie psychologische drempels op om 'positief' te scoren.

In het onderhavige onderzoek kunnen twee factoren worden aangewezen die mogelijk leiden tot overrapportage. De eerste factor betreft de gevolgde onderzoeksprocedure, waarbij de vragenlijsten klassikaal zijn afgenomen. Hoewel in de instructie voor de docent veel aandacht was besteed aan kwesties als anonimiteit, proefwerkopstelling, geen overleg tussen kinderen en dergelijke, kan niet worden uitgesloten dat kinderen de vragenlijst gezamenlijk hebben ingevuld en hebben overgerapporteerd om indruk te maken op elkaar. Enkele docenten hebben deze gang van zaken bevestigd (voor wat betreft het gezamenlijk beantwoorden van de vragen). Een tweede factor die in dit onderzoek mogelijk tot overrapportage heeft geleid, is het feit dat de betekenis die respondenten aan items verlenen mogelijk leeftijdsgebonden is. Als voorbeeld kan dienen de vraag 'Heb je wel eens iemand met een mes of ander wapen opzettelijk verwond?' Op deze vraag wordt in dit onderzoek aanzienlijk vaker bevestigend geantwoord dan in de landelijke onderzoeken, terwijl het gebruikte item scherper is gesteld dan in de landelijke studies (daar ontbreekt de aanduiding 'opzettelijk'). De term 'ander wapen' zullen kinderen van 11 tot 13 jaar wellicht anders invullen dan bijvoorbeeld jongeren van 17 jaar, waardoor het item zijn discriminerende werking verliest.^{vii} Een zelfde redenering gaat op voor items waarin niet nader gespecificeerde diefstal aan de orde is. Kinderen van 12 jaar denken bij 'diefstal op school' misschien in eerste instantie aan gummen, pennen en dergelijke, terwijl middelbare scholieren in eerste instantie kunnen denken aan grotere objecten zoals stereosets, dure kleding et cetera. Aangezien uit de proefstudie bleek dat er interpretatieproblemen waren bij een aantal items, is een aantal in het hoofdonderzoek reeds aangepast en verbeterd (zie ook noot 8). Dit neemt niet weg dat leeftijdsgebonden betekenisverlening een factor van belang kan zijn voor overrapportage in dit onderzoek.^{viii}

Dit brengt ons terug bij de vraag welke waarde moet worden gehecht aan de onderzoeksresultaten. Het lijkt er op dat het niveau van gerapporteerde regelovertrading in de landelijke onderzoeken beneden het werkelijke (landelijke) niveau ligt en dat het in dit onderzoek boven het werkelijke niveau ligt. Indien we de methodische verschillen zouden kunnen elimineren, zou wel eens een omgekeerd beeld zichtbaar kunnen worden, namelijk dat de percentages gerapporteerde regelovertrading in de landelijke onderzoeken aanzienlijk hoger liggen dan in dit onderzoek. Het is echter niet mogelijk deze verschillen te kwantificeren en om die reden is het uiteindelijk ook niet zinvol de landelijke onderzoeken te gebruiken als meetlat voor dit onderzoek, omdat methodische en reële verschillen (gebaseerd op verschillen in populatiekenmerken; zie paragraaf 4.1) niet ontrafeld kunnen worden. Om de resultaten in het onderhavige onderzoek op waarde te kunnen schatten moet daarom gebruik worden gemaakt van argumenten die op het onderzoek zelf betrekking hebben. Hiervoor werd gesteld dat er redenen zijn om aan te nemen dat er overrapportage heeft plaatsgevonden. Hiervoor is niet gecontroleerd. Dit betekent dat de resultaten met de nodige terughoudendheid moeten worden gezien. Het lijkt aannemelijk dat de reële percentages regelovertrading in de groep onderzochte kinderen iets lager zullen liggen dan de gerapporteerde percentages.^{ix}

Bovenstaande analyse maakt duidelijk dat de validiteit van gegevens uit zelfrapportage-

onderzoek kan worden verbeterd door onderzoek te verrichten naar de mogelijke relatie tussen leeftijd en de betekenis die respondenten verlenen aan de inhoud van delict-items. Een ander aspect dat duidelijk onderbelicht is betreft overrapportage. In veel onderzoek wordt ingegaan op kwesties van onderrapportage en worden verschillende methoden gepresenteerd om voor dit probleem te controleren. De literatuur ten aanzien van overrapportage is schaars te noemen. Ten aanzien van zowel diagnose als oplossingstrategieën zou een en ander verbeterd kunnen worden.

5.2. Invloed van sociale wenselijkheid

Sociale wenselijkheid, de neiging van respondenten om antwoorden te geven die naar verwachting 'goed' of 'passend' zijn, is een bron van systematische vertekening bij elk zelfrapportage-onderzoek. Hiervoor kwam aan de orde dat de klassikale onderzoeksetting mogelijk overrapportage in de hand werkt, maar bij onderzoek naar gedrag dat officieel verboden is, mag tevens worden verwacht dat sommige respondenten een neiging vertonen om te *onderrapporteren*. Het is interessant te weten bij welke groepen respondenten dit probleem vooral optreedt en in hoeverre de onderzoeksresultaten hierdoor worden beïnvloed.

Op basis van de vijf items die zijn genoemd in de bijlage zijn somscores berekend. Vervolgens is vastgesteld welk antwoordpatroon kan worden aangemerkt als sociaal wenselijk. Teneinde de test zo kritisch mogelijk te laten verlopen is het antwoordpatroon van een zeer ruime groep, 23 procent van de steekproef, geassocieerd als sociaal wenselijk. Daarna zijn de scores van respondenten met verschillende achtergrondkenmerken vergeleken, successievelijk vóór en na verwijdering van de groep met het sociaal wenselijk antwoordpatroon (verder aangeduid als de SWA-respondenten). Tabel 6 geeft de resultaten van deze analyse.

tabel 5 Gerapporteerde regelovertreding naar percepties en houdingen

	(N)	geweld	diefstal	vandalisme	verschillende delicten
		% frequente regelovertridders*			aantal (0-15)
steekproefgemiddelde		8	8	9	2.4
<i>Sociale samenhang in gezin</i>					
laag (294)		15	12 ⁿ	16	3.2
middel/hoog (3514)		8	8 ⁿ	9	2.3
<i>Tevredenheid met materiële en sociale omstandigheden</i>					
ontevreden (365)		13	18	17	3.4
tevreden (3443)		8	7	8	2.3
<i>Behoeftenpatroon</i>					
elementair (287)		17	13	20	3.4
groei- en status (3521)		8	8	8	2.3
<i>Toekomstverwachting</i>					
negatief (326)		15	15	16	3.2
positief (3482)		8	7	9	2.3
<i>Impulsiviteit</i>					
impulsief (321)		22	17	23	4.2
niet impulsief (3416)		7	7	8	2.2

Verwachtingspatroon van ouders ten opzichte van kind

laag (265)	17	18	18	3.5
middel/hoog (3543)	8	7	9	2.3

* arbitrair criterium: afhankelijk van type regelovertreiding 8 of 9 procent van totale steekproef

χ^2 overschrijdt kritieke waarde bij $p < .001$, bij tabellen met $n > 30$

F-ratio's voor verschillen in gemiddelde (in de laatste kolom) zijn significant bij $p = .001$

We zien in de laatste kolom het percentage respondenten wier antwoordpatroon op de vijf items door ons is aangeduid als sociaal wenselijk. Vanwege het arbitraire criterium is het ook hier niet interessant de percentages in 'absolute' zin te interpreteren. We gebruiken ze alleen om verschillen tussen groepen vast te stellen. We zien dat onder Turkse kinderen en onder kinderen in het speciaal onderwijs relatief de meeste SWA-respondenten voorkomen, respectievelijk 36 en 32 procent. Kinderen met een stiefouder en Antilliaanse kinderen scoren het laagst op de sociale-wenselijkheidsschaal, met respectievelijk 13 en 15 procent. Verder valt op dat meisjes en kinderen uit gezinnen met een hoge SES vaker sociaal wenselijk scoren dan jongens en kinderen uit gezinnen met een lage SES.

In de eerste vier kolommen van tabel 6 wordt het percentage respondenten genoemd dat binnen iedere groep hoog scoort op respectievelijk geweld en diefstal.^x Tevens wordt het percentage vermeld nadat de SWA-respondenten uit de analyse zijn verwijderd. Dit leidt, zoals te verwachten viel, tot hogere percentages gerapporteerde delicten, maar interessanter is het te bezien of *tussen* de groepen verschuivingen optreden in de mate waarin ze geweld en diefstal rapporteren. We zien dat de verhouding tussen meisjes en jongens niet wezenlijk verandert nadat de SWA-respondenten uit de analyse zijn verwijderd. Bij de vergelijking van kinderen uit verschillende bevolkingsgroepen valt op dat, ondanks de toch grote verschillen in sociale wenselijkheid die tussen groepen bestaan, de verschuivingen marginaal zijn. Ook bij vergelijkingen tussen andere groepen die in tabel 6 worden genoemd, zien we geen noemenswaardige verschuivingen optreden nadat de SWA-respondenten uit de analyse zijn verwijderd.

Een opvallend aspect in tabel 6 is dat de relatie -op groepsniveau- tussen het rapporteren van delicten en het niveau van sociale wenselijkheid nogal diffuus is. Er zijn groepen waarin veel delicten worden gerapporteerd, maar waarin ook relatief veel SWA-respondenten voorkomen (bijv. Marokkanen en kinderen in het speciaal onderwijs). Er zijn echter ook groepen waarin relatief veel SWA-respondenten voorkomen, maar waar het aantal gerapporteerde delicten relatief laag is, bijvoorbeeld kinderen uit gezinnen met een hoge SES, kinderen die bij hun vader en moeder wonen en Turkse kinderen (ten aanzien van diefstal). Ook andere combinaties kunnen worden waargenomen. Zo scoren kinderen, die aangeven naar het havo-vwo te gaan, zowel laag op sociale wenselijkheid als op het aantal gerapporteerde delicten. Ook de combinatie van veel gerapporteerde delicten en lage scores op sociale wenselijkheid komt een aantal keren voor, bijvoorbeeld bij Antilliaanse en Surinaamse kinderen en bij kinderen met stiefouders.

De conclusie die uit deze analyse kan worden getrokken is drieërlei. In de eerste plaats kan worden vastgesteld dat er verschillen bestaan tussen groepen voor wat betreft de mate waarin sociaal wenselijk wordt gerapporteerd. In de tweede plaats kunnen we constateren, dat zelfs behoorlijke verschillen in sociale wenselijkheid leiden tot marginale vertekening van de onderzoeksresultaten waar het gaat om een vergelijking tussen groepen. In de laatste plaats kunnen we opmerken dat de relatie -op groepsniveau- tussen het aantal gerapporteerde delicten en de mate van sociale wenselijkheid zeer diffuus is, waarbij alle combinaties van veel/weinig delicten rapporteren en lage/hoge sociale wenselijkheid worden aangetroffen.

6. Samenvatting en slotbeschouwing

In dit artikel zijn de eerste resultaten gepresenteerd van een zelfrapportage-onderzoek naar regelovertreding, dat in mei/juni 1995 plaatsvond onder 3852 kinderen in de leeftijd van 11 tot en met 13 jaar in de achtste groep van het Rotterdamse basisonderwijs. Betoogd werd dat kinderen een interessante onderzoekspopulatie vormen om verklaringen van niet-adolescentiegebonden regelovertreding te onderzoeken, omdat strafbaar gestelde regelovertreding in deze groep eenduidiger kan worden geïnterpreteerd dan bij jongeren en de kans op selectieve nonrespons bij onderzoek onder deze populatie aanzienlijk geringer is.

De resultaten laten hoge percentages gerapporteerde delicten zien. Het percentage respondenten dat een delict rapporteert, ligt in de meeste gevallen beduidend hoger dan in vergelijkbaar landelijk zelfrapportage-onderzoek onder 12-17 jarigen en 12-24 jarigen. Nadere analyse wijst uit dat het, gezien de vele methodische verschillen tussen de studies, niet zo zinvol is de onderhavige studie met de landelijke onderzoeken te vergelijken. Er kunnen een tweetal factoren worden genoemd die mogelijk tot overrapportage in dit onderzoek hebben geleid. Het valt niet vast te stellen in welke mate dit het geval is, waardoor terughoudendheid dient te worden betracht bij het verlenen van betekenis aan de cijfers. Het rapporteren van strafbaar gestelde regelovertreding blijkt nauw samen te hangen met het rapporteren van diverse vormen van niet strafbaar gestelde regelovertreding (sociaal probleemgedrag). Voor de populatie als geheel is geen sprake van delictspecialisatie. De scores op geweld, diefstal, vandalisme en andersoortige regelovertreding vertonen een sterke samenhang.

Wanneer we het rapporteren van delicten afzetten tegen enige achtergrondkenmerken, zien we dat jongens en oudere kinderen aanzienlijk meer regelovertreding rapporteren dan meisjes en jongere kinderen. Kinderen van allochtone afkomst, vooral Marokkaanse en Kaapverdise kinderen, scoren hoger op geweld en vandalisme dan autochtone kinderen. Kijkend naar de gezinssamenstelling zien we vooral kinderen met een stiefouder en kinderen die niet bij de eigen ouders wonen veel delicten rapporteren. Met name de laatste groep rapporteert zeer veel delicten. Ook het aantal keren dat een kind is verhuisd vertoont een positieve samenhang met de mate waarin delicten worden gerapporteerd. De sociaal-economische status van het gezin vertoont slechts een geringe samenhang met gerapporteerde regelovertreding. Het laatste kenmerk waarop we de kinderen hebben vergeleken is de leeftijd van vriend(inn)en. Hieruit blijkt dat kinderen met oudere vrienden aanzienlijk meer delicten rapporteren. Nadere analyses tonen dat er verschillen bestaan tussen groepen voor wat betreft de mate waarin respondenten sociaal wenselijk rapporteren, maar dat deze verschillen een geringe invloed hebben op de resultaten waar het gaat om een vergelijking tussen groepen. De relatie, op geaggregeerd niveau, tussen het aantal gerapporteerde delicten en de mate van sociale wenselijkheid verschilt per groep.

Tenslotte is gekeken naar de samenhang tussen het rapporteren van delicten en enkele houdingen en percepties. Vaker dan andere kinderen hebben frequente regelovertreders een negatieve kijk op hun gezinsomstandigheden; er is vaker sprake van ruzie en onduidelijke regels en de ouders hebben in meer gevallen een negatief verwachtingspatroon van het kind. Ook zijn deze kinderen aanzienlijk impulsiever en sterker gericht op bevrediging van elementaire materiële en sociale behoeften. Bovendien hebben ze aanzienlijk vaker een negatief beeld van hun eigen toekomst.

Aan het einde van dit artikel komen we terug op de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van dit onderzoek. In paragraaf 2 werd reeds een aspect van de wetenschappelijke betekenis genoemd, namelijk het belang van de populatiekeuze bij het toetsen van etiologische verklaringen. In hoeverre deze keuze leidt tot andere inzichten kan pas worden bepaald wanneer verschillende theorieën op verschillende populaties kinderen worden getoetst en de resultaten worden vergeleken met bestaand onderzoek onder adolescenten. Ook werd melding gemaakt van het feit dat regelovertreding in deze groep eenduidiger geïnterpreteerd kan worden als een indicatie van niet-adolescentiegebonden regelovertreding oftewel regelovertreding met een meer persistent karakter. Echter, niet alle gerapporteerde regelovertreding in dit onderzoek kan worden beschouwd als indicatief voor latere delinquentie. Loeber (1982, p. 1442) noemt ten aanzien van het gedrag van kinderen vier kenmerken die,

in combinatie, in hoge mate predictief zijn voor latere, veelvuldige regelovertrading: zeer frequent asociaal of onmaatschappelijk gedrag, aanvang van dit gedrag op jonge leeftijd, het overtreeden van een gevarieerd aantal regels en het vóórkomen van dit gedrag in meer dan een *setting*. Door de scores van de kinderen te sommeren over alle items die betrekking hebben op regelovertrading (niet alleen strafbaar gestelde) kan een indruk worden verkregen van de groep die in de toekomst mogelijkerwijs veelvuldig allerlei regels zal overtreeden.^{xi} Kijkend naar het scorepatroon, kunnen we vaststellen dat circa 7 tot 12 procent van de kinderen buitengewoon veel regelovertrading (van uiteenlopende aard) rapporteert.^{xii} Deze kinderen zeggen bijna de helft of meer van alle voorgelegde gedragingen wel eens vertoond te hebben. Op basis van Loeber's criteria mogen we aannemen dat -zeker een deel van- deze groep in de toekomst frequent de regels zal gaan overtreeden.

De maatschappelijke relevantie van onderzoek naar regelovertrading onder kinderen ligt vooral in het feit dat meer kennis over factoren die van invloed zijn op beginnende regelovertrading en over factoren die stabiliteit en wijziging in het patroon van regelovertrading bepalen, een beter preventiebeleid mogelijk maken. De resultaten van dit onderzoek wijzen erop dat criminaliteitspreventie tijdens de adolescentie voor een bepaalde groep (persistente regelovertraders) royaal te laat komt. Van de zeven procent meest frequente regelovertraders die hierboven genoemd wordt, rapporteert bijna de helft dat ze al eens door de politie verhoord zijn als verdachte van een strafbaar feit. Het zal duidelijk zijn dat preventiebeleid ten aanzien van deze groep, wil het enig effect sorteren, in een veel vroeger stadium vorm moet krijgen.

literatuur

- Bernard, Thomas J., Control Criticisms of strain theories: an assessment of theoretical and empirical adequacy. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 21 (1984/4): 353-372.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistisch jaarboek 1995*. Den Haag, SDU 1995.
- Centrum voor Onderzoek en Statistiek, *Statistisch jaarboek Rotterdam 1994*. Rotterdam, COS 1994.
- Farrington, David P., Criminal Career Research in the United Kingdom. *Britisch Journal of Criminology*, 32 (1992/4): 521-536.
- Gottfredson, Michael R. en Travis Hirschi, *A general theory of Crime*. Stanford, Stanford University Press 1990.
- Hindelang, Michael J., Travis Hirschi and Joseph G. Weis, *Measuring Delinquency*. Beverly Hills/London, Sage 1981.
- Junger, M., *Delinquency and Ethnicity*. Deventer/Boston, Kluwer 1990.
- Junger-Tas, J., Criminaliteit en leeftijd. *Justitiële Verkenningen*, 18 (1992/3): 67-89.
- Junger-Tas, J. en M. Kruissink, *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit*, WODC-reeks 79. 's-Gravenhage, Ministerie van Justitie 1987.
- Junger-Tas, J., M. Kruissink en P.H. van der Laan, *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit en de justitiële jeugdbescherming: periode 1980-1990*, WODC-reeks 119. Arnhem, Gouda Quint 1992.
- Kornhauser, Ruth R., *Social Sources of Delinquency; an appraisal of analytic models*. Chicago/Londen, University of Chicago Press 1978.
- Le Blanc, Marc and Marcel Fréchette, *Male Criminal Activity from Childhood through Youth; Multilevel and Developmental Perspectives*. New York etc., Springer-Verlag 1989.
- Loeber, Rolf, The Stability of Antisocial and Delinquent Child Behavior: A Review. *Child Development*, 53 (1982): 1431-1446.
- Loeber, Rolf, Antisocial Behavior: More enduring than Changeable?. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 30 (1991/3): 393-397.
- Loeber, Rolf, Phen Wung, Kate Keenan, Bruce Giroux et al., Developmental Pathways in Disruptive Child Behavior. *Development and Psychopathology*, 5 (1993): 103-133.
- Mitchell, Vance F. and Pravin Moudgill, Measurement of Maslow's Need Hierarchy. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16 (1976): 334-349.
- Rovers, Ben, Spreiding van criminaliteit in stedelijke gebieden: feiten, verklaringen en problemen. In: Rood-Pijpers, Elly et al., *Preventie van jeugdcriminaliteit in een grote stad*, SI-EUR-reeks 5. Arnhem, Gouda Quint 1995: 9-67.
- Rutenfrans, C.J.C. en G.J. Terlouw, *Delinquentie, sociale controle en 'life events': eerste resultaten van een longitudinaal onderzoek*, WODC-reeks 131. Arnhem, Gouda Quint 1994.
- Sampson, Robert J. and John H. Laub, *Crime in the Making; Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge MA, London, Harvard University Press 1993.
- Stattin, Hakan and David Magnusson, Stability and Change in Criminal Behaviour up to age 30. *British Journal of Criminology*, 31 (1991/4): 327-346.
- Tittle, Charles R. en Robert F. Meier, Specifying the SES/Delinquency Relation. *Criminology*, 28 (1990/2): 271-299.
- Wahba, Mahmoud A. and Lawrence G. Bridwell, Maslow Reconsidered: A Review of Research on the Need Hierarchy Theory. *Organizational Behavior and Human Performance*, 15: 212-240.
- White, Jennifer I., Terrie E. Moffitt, Felton Earls, Lee Robins and Phil A. Silva, How Early can we tell?: predictors of childhood conduct disorder and adolescent delinquency. *Criminology*, 28 (1990/4): 507-533.

Bijlage

delict-items

GEWELD (schaal: 4 items, cronbach's alpha: .60)

*-Heb je wel eens tegen iemand gezegd dat je hem/haar in elkaar zou slaan?

*-Heb je wel eens iemand in elkaar geslagen? (*terugslaan of terugschoppen als verdediging niet meetellen.*)

-Heb je wel eens iemand bedreigd met een mes of ander wapen (bijvoorbeeld een stok) alleen om hem/haar bang te maken?

-Heb je wel eens iemand gedwongen geld of andere waardevolle spullen (die niet van jou waren) aan jou te geven?

-Heb je wel eens meegedaan aan een vechtpartij (bijvoorbeeld in een voetbalstadion, op een station, tijdens een popfestival, bij een relletje, bij een demonstratie of gewoon op straat)?

-Heb je wel eens iemand met een mes of ander wapen opzettelijk verwond?

VERMOGEN (schaal: 6 items, cronbach's alpha: .67)

-Heb je wel eens iets van *minder dan 10 gulden* uit een winkel gepikt?

-Heb je wel eens iets van *10 gulden of meer* uit een winkel gepikt?

-Heb je wel eens op school iets gepikt van (mede)leerlingen, van leraren of van de school?

-Heb je wel eens geld gepikt uit een telefooncel of automaat?

-Heb je wel eens geld gepikt van thuis (bijvoorbeeld van je vader of moeder of van anderen)?

-Ben je wel eens zonder dat het mocht ergens naar binnen gegaan -bijvoorbeeld in een school of huis- om iets te pikken?

VANDALISME (schaal: 5 items, cronbach's alpha: .74)

-Heb je wel eens muren, bushokjes of portieken beklad met een spuitbus, viltstiften of ergens anders mee?

-Heb je wel eens *met opzet* een auto beschadigd of kapot gemaakt?

-Heb je wel eens *met opzet* ruiten ingegooid?

*-Heb je wel eens *met opzet* bomen, struiken of bloemen beschadigd (bijvoorbeeld in een tuin, in een park of op straat)?

-Heb je wel eens *met opzet* iets anders op straat beschadigd of kapot gemaakt, zoals een verkeersbord, een straatlantaarn, een telefooncel, een bushokje of een vuilnisbak?

-Heb je wel eens *met opzet* iets in brand gestoken dat niet van jou was (bijvoorbeeld een schuur, kelder, flatbox, vuilnisbak of iets anders)?

* Deze items zijn niet gebruikt in de analyse

Items sociale wenselijkheid (schaal: 5 items, cronbach's alpha: .71)

-Heb je wel eens iets gedaan waar je ouders tegen waren?

-Ben je wel eens te laat gekomen voor een afspraak?

-Heb je wel eens tegen je ouders gelogen?

-Heb je wel eens kinderen van jouw leeftijd gepest?

-Heb je wel eens iemand een belofte gedaan die je niet bent nagekomen?

items tabel 5

SOCIALE SAMENHANG IN GEZIN (schaal: 3 items, cronbach's alpha: .51)

- In ons gezin moet iedereen zijn eigen problemen oplossen
- Wij zoeken de gezelligheid buiten het gezin
- In ons gezin houdt niemand rekening met een ander

TEVREDENHEID MET MATERIËLE EN SOCIALE OMSTANDIGHEDEN (schaal: 10 items, cronbach's alpha: .71)

- Ik woon in een heel mooi huis
- Ik denk vaak dat ik eigenlijk nergens bij hoor
- Ik heb nooit geld om iets leuks te kopen
- Thuis voel ik me echt veilig en geborgen
- Ik ben erg tevreden over de kleren die ik draag
- Ik denk vaak dat mensen mij maar een nietsnut vinden
- Andere kinderen kunnen meer dingen kopen dan ik
- Er zijn veel mensen die mij aardig vinden
- Als ik thuis vraag of ik iets leuks mag kopen, krijg ik het meestal wel
- Bij ons thuis weet je nooit waar je aan toe bent

BEHOEFTEPATROON (schaal: 3 items, cronbach's alpha: .66)

- Plezier maken met vrienden/vriendinnen vind ik belangrijker dan goede cijfers halen op school
- Ergens helemaal bijhoren (bijv. bij een groep) vind ik belangrijker dan goede cijfers halen op school
- Geaccepteerd worden door anderen vind ik belangrijker dan goede cijfers halen op school

TOEKOMSTVERWACHTING (schaal: 10 items, cronbach's alpha: .76)

- Ik zal straks goede cijfers halen op mijn nieuwe school
- Ik zal later genoeg mensen kennen op wie ik echt kan bouwen
- Ik zal later genoeg geld verdienen om leuke dingen te kunnen kopen
- Ik zal later weinig waardering krijgen voor wat ik doe
- Als ik later een baan heb, zal dat vervelend werk zijn
- Er zullen later genoeg mensen zijn die veel om me geven
- Ik zal later in een mooi huis wonen
- Het leven zal later voor mij onzeker en wisselvallig zijn
- Als ik later een baan heb, zal ik daarmee weinig geld verdienen
- Ik zal later vaak in mijn eentje staan

IMPULSIVITEIT (schaal: 5 items, cronbach's alpha: .50)

- Ik ben iemand die zich goed kan beheersen
- Ik doe dikwijls dingen die ineens bij me opkomen, zonder er verder over na te denken
- Als ik kwaad word, ga ik meteen met dingen gooien en smijten
- Ik denk eerst na voordat ik iets doe
- Als ik zin krijg om iets gekks te doen, geef ik daar meteen aan toe

VERWACHTINGSPATROON OUDERS (schaal: 3 items, cronbach's alpha: .61)

- Mijn ouders/verzorgers denken dat ik niks kan
- Mijn ouders/verzorgers geloven dat ik het later niet ver zal schoppen
- Mijn ouders/verzorgers verwachten dat ik weinig toekomst heb

Summary

Many self-report studies on delinquency are conducted on adolescents. It is demonstrated that this group is not the most appropriate population for testing hypotheses on chronic offending, because both chronic and situational offenders display the highest levels of offending at this point of time. For this purpose populations of pre-adolescents are more appropriate. In this article the first results are presented of a self-report study amongst 3852 children (11 to 13-years old) at primary schools in the city of Rotterdam. The children reported much higher levels of delinquency than juveniles in two national Dutch samples. Reporting delinquency is strongly related to reporting different kinds of social problem behavior. It is also related to well-known background variables as sex, age, ethnic group, family composition and age of friends. The effect of SES is comparatively small. Respondents who report high levels of delinquency have more often negative perceptions of family life, they report more conflicts, inconsistent rules and negative parental expectations. They also have lower expectations of their future and show higher levels of impulsivity. Scores on a lie-scale show that there are important differences between groups in the level of social desirability. However, it is shown that the results don't change significantly when respondents with a high score on this scale are removed from the analysis.

Noten

- i. De auteurs zijn verbonden aan de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hans Moerland en Henk Elffers worden bedankt voor hun commentaar op een eerdere versie.
- ii. Hoewel hier wordt gesproken over delicten gaat het niet altijd om gedragingen waarop een strafrechtelijke reactie is gevolgd of zal volgen. Dit heeft enerzijds te maken met het feit dat de betekenisverlening van respondenten ten aanzien van gedragingen en gebeurtenissen kan afwijken van de juridische betekenisverlening door politie en justitie en anderzijds met het feit dat een aantal respondenten in onze steekproef te jong is om strafrechtelijk vervolgd te kunnen worden. In juridische zin zal daarom niet altijd sprake zijn van delicten.
- iii. Zie o.a. Loeber 1982, 1991; Loeber et al. 1993; Le Blanc en Fréchette 1989; White et al. 1990; Stattin en Magnusson 1992; Farrington 1992; Sampson en Laub 1993.
- iv. Het criterium was tien of meer ontbrekende scores op de eerste 70 items (waaronder de achtergrondvariabelen).
- v. Rutenfrans en Terlouw (1994) melden dit op pagina 17. In de studie van Junger-Tas et al. (1992) staat dit nergens expliciet vermeld. In deze studie is echter dezelfde onderzoeksprocedure toegepast als in een eerder onderzoek van Junger-Tas et al. (1987). In dat onderzoek wordt beschreven dat de groep buitenlandse jongeren ondervertegenwoordigd is in de steekproef.
- vi. Zie als illustratie de beschouwing over representativiteit in de steekproef van Rutenfrans en Terlouw (1994). We spreken hier overigens van een factor die leidt tot onderrapportage. In dit specifieke geval wordt slechts bedoeld dat selectieve nonrespons leidt tot percentages regelovertrading die beneden het werkelijke niveau liggen (onderrapportage op steekproefniveau).
- vii. Dat de itemformulering heel nauw komt kijken, mag ook blijken uit het volgende voorbeeld. In onze proefstudie op drie scholen in Den Haag, Rotterdam en Voorburg (N=55) gebruikten we het winkeldiefstal-item van Junger-Tas et al ("Heb je ooit wel eens iets van minder dan 10 gulden uit een winkel meegenomen zonder te betalen?"). Ruim de helft van de respondenten beantwoordde deze vraag bevestigend. Uit gesprekken met de leerlingen bleek dat ze onder 'meenemen zonder te betalen' de meest uiteenlopende gedragingen begrepen, waaronder per ongeluk meenemen, cassières die vergeten af te rekenen et cetera. Hierop hebben we in het hoofdonderzoek de betreffende formulering aangepast in 'pikken'. De positieve respons in het hoofdonderzoek blijkt de helft lager te liggen dan in de proefstudie.
- viii. Hiertegen pleit overigens de bevinding dat in zelfrapportage-onderzoek onder 12 tot 17-jarigen blijkt, dat gerapporteerde regelovertrading toeneemt met de leeftijd van respondenten. Indien de

betekenisverlening van respondenten inderdaad samenhang vertoont met de leeftijd, zou in het onderzoek van bijv. Junger-Tas (1992) moeten blijken dat 17-jarigen niet veel meer delicten rapporteren dan 12-jarigen. Dit is niet het geval.

ix. Als 'validering' van de bevindingen kunnen mogelijk ook de reacties van leerkrachten dienen. De leerkrachten die het onderzoek mogelijk hebben gemaakt, bevestigen de bevindingen vanuit hun eigen ervaringen. In een groepsgesprek met tien leerkrachten van verschillende scholen werd duidelijk dat ze niet zozeer een toenemend aantal problemen ervaren als wel in toenemende mate relatief ernstige problemen ervaren voor wat betreft geweld, diefstal en vandalisme.

x. Vandalisme wordt niet apart genoemd, omdat de analyses voor deze categorie niet afwijken van wat er in tabel 6 wordt gemeld ten aanzien van geweld en diefstal

xi. Het gaat om 22 items, waarvan 15 betrekking hebben strafbaar gestelde regelovertrading (zie tabel 2) en 7 op sociaal probleemgedrag (zie tabel 3, hieraan toegevoegd de items 'stiekem roken' en 'spelen op fruitautomaten').

xii. Het bepalen van een 'cut-off point' is altijd arbitrair, maar verschillende berekeningswijzen laten op dezelfde plaats in de (links-scheve) scoreverdeling een knik zien, waardoor het realistisch is de genoemde 8 a 12 procent als een te onderscheiden groep aan te duiden.